

De veranderende landbouw als drager van het veenweidelandschap

WILLEM RIENKS

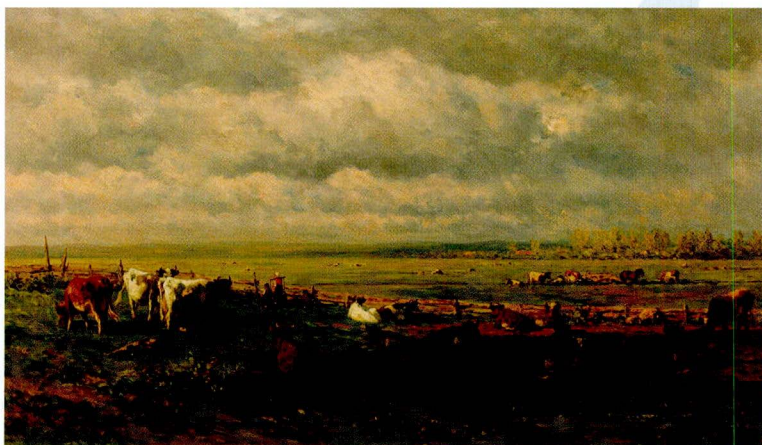
De afgelopen eeuw was de landbouw en met name de melkveehouderij een belangrijke drager van het veenweidelandschap. De ontwikkelingen in de melkveehouderij staat niet stil. In de afgelopen 50 jaar zijn de boerenbedrijven veel groter geworden, de koeien productiever, terwijl het aantal bedrijven fors is afgenomen. In de historische boerderijlinten wonen tegenwoordig vooral burgers en op de smalle wegen rijden in plaats van boerenkarren voornamelijk PC-Hoofdtractoren. Hoe ziet de toekomst van de landbouw in het veenweidegebied er uit en kan zij haar rol als drager van het cultuurlandschap nog blijven vervullen?

Als we het hebben over de landbouw in het veenweidegebied dan gaat het vooral over de rundveehouderij: melkvee en daarnaast ook vleesvee. In een aantal specifieke gebieden komt ook boomteelt voor (Boskoop) en van oudsher werden er in delen van het Groene Hart veel varkens gehouden en tevens waren er bedrijven gespecialiseerd in kaasmakerij. De ontwikkelingen van de landbouw in het veenweidegebied zijn op hoofdlijnen vergelijkbaar met de rest van Nederland. Er is

sprake van geleidelijke schaalvergroting waarbij in elke generatie ongeveer de helft van het aantal boeren stopt. Een goede indicator van de productie is het melkquotum. Dit is in tegenstelling tot wat wel eens wordt beweerd min of meer stabiel gebleven in het veenweidegebied.

Boerenbedrijven in de veenweidegebieden zijn iets groter qua oppervlak dan in de rest van Nederland. Het aantal koeien is ongeveer gelijk zodat de bedrijven iets extensiever zijn. Dit biedt mogelijkheden voor bijvoorbeeld agra-

S Dit schilderij van Willem Roelofs uit circa 1880 toont het welbekende beeld van een weidelandschap met koeien. Als gevolg van de automatisering en schaalvergroting van de melkveehouderij staan tegenwoordig steeds meer koeien op stal en steeds minder in de wei (Rijksmuseum, Amsterdam).

§ Een familie in Brabant melkt koeien in de wei (Wikimedia Commons).

risch natuurbeheer en zorgt voor een minder hoge milieudruk.

Er is echter niet één veenweidegebied. Veenweiden komen vooral voor in Friesland, Overijssel, Utrecht en Noord- en Zuid-Holland. De verschillen tussen gebieden zijn aanzienlijk wat betreft de landbouw. In Friesland zijn er relatief grote bedrijven terwijl in West-Nederland de bedrijven kleiner zijn en er relatief meer vleesveehouderij voorkomt. Ook wat landschap betreft zien veenweiden in Friesland en ook delen van Noordwest-Overijssel er anders uit vanwege de diepe ontwatering en relatief grotere percelen. In West-Nederland is het

grondwaterpeil over het algemeen hoger en zijn de percelen kleiner en vooral ook smaller.

TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN

Naar verwachting zet in de toekomst de opschaling in de melkveehouderij gewoon door. De marges in de melkveehouderij zijn zeer smal en kostprijsverlaging door schaalvergroting is voor de meeste boeren de strategie om het hoofd boven water te houden. Naar verwachting van de Rabobank en het Landbouw Economisch Instituut zullen de boerenbedrijven in 2025 gemiddeld tweemaal zo groot zijn als nu. In die tussenliggende periode stopt de

§ Om het melken van koeien sneller te laten verlopen, worden steeds nieuwe dingen bedacht. Hier worden koeien gemolken in een langzaam rond-draaiende melkcarrousel (Wikimedia Commons).

S Koeien in de wei, gezien vanaf de Hollandse Kade (Woerden) richting Kockengen (Wikimedia Commons).

helft van de boeren. Vaak hebben ze geen opvolger of ziet een potentiële opvolger onvoldoende toekomst. De veestapel van de bedrijven die blijven zal van 75 koeien nu naar gemiddeld 150 koeien gaan. Dit zijn nog steeds vooral gezinsbedrijven. Met een melkrobot of een tweemansbedrijf is de arbeid dan prima rond te zetten. De bedrijven die blijven zullen dus in een jaar of 15 wel een nieuwe stal gaan zetten en buurmans grond moeten overnemen.

Belangrijke randvoorwaarde voor landbouw is een werkbaar waterpeil. Wat werkbaar is verschilt sterk per gebied en is mede afhankelijk van de dichtheid van het slotenpatroon en de eventuele aanwezigheid van klei in de bodem. Over het waterpeil is een voortdurende discussie. Verhoging van het waterpeil leidt op lange termijn tot minder bodemdaling en lagere kosten voor het waterbeheer. Echter, de boer merkt direct de daling van de grasproductie en kwaliteit. Hogere peilen zorgen er in de basis voor dat de voorjaarsgroei minder goed op gang komt, dat (on)kruiden meer kans krijgen ten opzichte van gewenste grassen en dat percelen minder draagkracht hebben waardoor vertrapping ontstaat en percelen of kapot gereden worden door tractoren of gekozen moet worden voor aangepaste, dus duurdere of kleinere en daardoor minder efficiënte machines.

LANDBOUW EN HET CULTUURHISTORISCH RAAMWERK

De schaalvergroting in de melkveehouderij zet dus fors door. Een belangrijke vraag is of die schaalvergroting van bedrijven nog past binnen de schaal van het landschap. Of leidt ze ertoe dat de landbouw als het ware uit haar landschappelijk raamwerk barst? Hierbij is een aantal punten van belang.

Ten eerste speelt de discussie over de omvang van de agrarische bouwblokken, dat wil zeggen de benodigde grond voor de bedrijfsgebouwen en opslag van voer en mest. In de meeste gemeenten krijgt de boer een bouwvlak van 1,5 hectare. In principe kan een bedrijf van 150 melkkoeien daar prima mee uit de voeten. Echter, wanneer rondom het bedrijf burgerwoningen staan in bijvoorbeeld een bebouwingsslint of wanneer er veel historische en karakteristieke schuren staan is het niet altijd mogelijk om binnen de 1,5 ha te blijven. Dit vraagt creativiteit en maatwerk of het vroegtijdig anticiperen van ondernemer en beleidsmaker om een alternatieve plek voor de boerenerven te zoeken. Vanwege de grote kapitaalslasten is dit niet makkelijk.

Een tweede punt is het landschappelijk raamwerk en dan met name de perceelgrootte. Berekeningen van Wageningen UR voor modern gemechaniseerde melkveebedrijven la-

ten zien dat de optimale perceelgrootte voor grote melkveebedrijven circa 10 ha is. De gemiddelde perceelgrootte in bijvoorbeeld Waterland is slechts 2,7 ha. Hierdoor zullen boeren vaker moeten keren met hun materieel, meer randverliezen hebben langs sloten en meer onderhoud hebben aan sloten. Er ligt dus vanuit de landbouwsector een druk op het vergroten van de maaswijdte van het landschap. Dit zou kunnen betekenen dat tussensloten worden gedempt hetgeen ten koste gaat van het historische slotenpatroon. In een aantal dieper ontwaterde veenweidegebieden is dit reeds op enige schaal gebeurd. Anderzijds biedt de fysieke toestand van het veenweidegebied niet de mogelijkheid om op grote schaal sloten te dempen waardoor het slotenpatroon op hoofdlijnen wel bewaard zal blijven.

Een derde aspect waar cultuurhistorie en opschalende bedrijven elkaar raken is de logistiek. Bij grotere bedrijven hoort meer grond. De lijnen tussen het boeren erf en de grond worden langer en daardoor zal er meer transport over de openbare weg gaan plaatsvinden. Dit gaat om tractoren die met grote machines rijden en wagens die mest en gras vervoeren. Juist in het veenweidegebied met zijn smalle wegen en

lintbebouwing met woonfunctie en recreatief medegebruik leidt dit soms letterlijk tot botsingen. Herverkaveling van de gronden zodat ze dichter bij de bedrijfsgebouwen komen te liggen, kan dit probleem verminderen.

CONCLUSIES EN OPGAVEN VOOR DE TOEKOMST

De melkveehouderij is en blijft een belangrijke ruimtegebruiker in het veenweidelandschap. De opschaling van de melkveehouderij is een dominante trend die de komende 20 jaar doorgaat, ook in veenweidegebieden.

De fysieke eigenschappen van het veen leggen beperkingen op aan de opschaling en rationalisatie van de inrichting van het landschap. Boerenbedrijven zullen, zeker in gebieden met hogere grondwaterstanden, het cultuurhistorische slotenpatroon grotendeels handhaven. De bouwblokken zijn met 1,5 ha in principe ruim genoeg voor meeste boeren. In 2020 zijn de meeste boerenbedrijven nog steeds gezinsbedrijven. Ze zijn gemiddeld wel twee keer zo groot geworden.

Er zal in toenemende mate sprake zijn van logistieke problemen bij lintbebouwing en op de smalle wegen in het veenweidegebied. Herverkaveling blijft nodig en mogelijk ook herallocatie van de boerenerven om zo de mobiliteit

§ Een 17e-eeuwse boerderij aan de Reijerskoop in Boskoop. De boerderij, een goed bewaard gebleven voorbeeld van een voor de streek karakteristieke krukhuisboerderij, is beschermd als rijksmonument (Wikimedia Commons).

te minimaliseren en botsingen met ander verkeer te voorkomen.

Naast de opschaling van de veehouderij zijn er in het veenweidegebied ook veel boerenbedrijven die stoppen. De karakteristieke boerenerven spelen een beeldbepalende rol in veel veenweidegebieden. Passend hergebruik van historische gebouwen of eventueel sloop zijn belangrijke afwegingen voor het behoud van ruimtelijke kwaliteit. Zijn eigenaren en beleidsmakers in staat om elkaar te vinden bij het zoeken naar creatieve oplossingen zoals nieuwe vormen van erfwoners?

In de lintbebouwing staan ook de opschalende boerenbedrijven. Vanuit oogpunt van logistiek (tractoren op de weg tussen burgerverkeer) en woongenot van omwonenden (geur, uitzicht) is expansie van boerenbedrijven niet oneindig. Deze botsing is al praktijk in een aantal gemeenten vanwege milieuregelgeving. De oorspronkelijke boerenlinten zijn voornamelijk woonlinten geworden. Het is het overdenken waard om een nieuwe ordening te maken van dichte woonlinten versus een nieuw stijl boerenlint. Een totaalvisie op boeren en wonen in veenweidegebieden is dan ook wenselijk. Op langere termijn biedt het veenweidegebied mogelijkheden voor nieuwe hoogwaardige vormen van landbouw, zeker in het westelijk veenweidegebied als hart van de Randstadmetropool. Vormen van landbouw die reeds zijn geopperd zijn bijvoorbeeld de teelt van eendenkroos in veenweidensloten als alternatieve eiwitbron, trekkende kuddes koeien zonder stal maar met een mobiele melkrobot, kletsnatte teelten zoals cranberry's, rijst in combinatie met waterbuffels voor mozzarella en kwaliteitsvlees.

Verbreiding van de bedrijfsvoering komt in het veenweidegebied al relatief veel voor. De overgebleven boeren in 2020 zullen waarschijnlijk nog meer in de belangstelling staan van de stedeling. Dit biedt kansen voor nieuwe productniches en het aanbieden van diensten aan de stedeling, zoals zorg en recreatie.

Changing agriculture as a carrier of the peaty soil pasture landscape

In the past century agriculture and more specifically dairy cattle farming was an important carrier of the peaty soil pasture landscape. This type of landscape is found in Friesland, Overijssel, Utrecht and the western provinces of North and South Holland.

The farms are expected to become twice as big over the next 15 to 20 years, farming on larger parcels of land and with on average 150 cows to keep dairy farming profitable. Farmers without successor will try to sell their business to a neighboring farmer. Consequences of the increase in size of the farms are discussed, for instance if this way of farming still fits in the historic landscape. Transportation on the small historic roads will also increase.

By 2020 new types of farming will probably have developed and the areas may provide city-dwellers with recreational, health care and other services.

LITERATUUR

- RABOBANK NEDERLAND (2009). Samenvatting studie 'Anders melken'. De toekomst van de Nederlandse melkveehouderij. Rabobank. Utrecht.
- RIENKS, W.A. ET AL. (2009). Grootschalige landbouw in een kleinschalig landschap. Alterra Wageningen UR. Wageningen.
- SILVIS, H.J. ET AL. (2009). De agrarische sector in Nederland naar 2020; Perspectieven en onzekerheden. LEI Wageningen UR. Den Haag.
- VOGELZANG, T. ET AL. (2010). Grootschalige landbouw in een kleinschalig landschap. Oplossingsrichtingen voor toekomstgerichte grootschalige melkveehouderij uitgewerkt voor het kleinschalige open veenweidelandschap van Laag Holland. LEI Wageningen UR. Den Haag.